

Puolalainen aborttikeskustelu

H e n n a L e p p ä m ä k i

Heti sosialismin murroksen jälkeen 1990-luvun alussa useissa entisissä sosialistimaissa alettiin esittää vaatimuksia aborttilainsäädännön muuttamiseksi, yleensä rajoittavampaan suuntaan.

Erityisesti Romaniassa, Saksassa ja Jugoslaviassa syntyvyys sekä aborttioikeus nousivat vahvasti julkiseen keskusteluun. Itä- ja Länsi-Saksan erilaiset reproduktiopoliittiset käytännöt olivat suuri neuvottelukysymys yhtenäistä Saksaa rakennettaessa. Samoin syntyvyys ja sen lisääminen olivat osa nationalististen hallintokoneistojen sotapropagandaa Jugoslavian sotien aikana. (Gal & Gilman 2000; Alsop & Hockney 2001.)

Erityisesti Puolassa aborttioikeus nousi politiikan kestopuheenaiheeksi, ja aihe nousee edelleen esiin aina vaalien yhteydessä. Małgorzata Fuszaran mukaan kiihkeä aborttikeskustelu parlamenttivaalien ja 1990 presidentinvaalien yhteydessä oli esimerkki yleisen yhteiskunnallisen keskustelun ja demokraattisten prosessien elpymisestä Puolassa. Kommunistisen puolueen valtakaudella vapaata demokraattista keskustelua ei parlamentissa juurikaan syntynyt, joten aborttikeskustelu retoriikkoineen oli alkua uudelle parlamentaariselle perinteelle. (Fuszara 1993, 241.) Onkin mielenkiintoista, miksi niinkin yksittäiseen asiaan kiinnittyi valtava huomio aikana, jolloin kansakunta oli suurien haasteiden ja ongelmien edessä. Mm. Francis Millard (1999)

on esittänyt, että politiikassa tartuttiin murroksen jälkeen sellaisiin asioihin, jotka olivat varmasti muutettavissa. Huomio siirtyi näin pois uuden perustuslain muovaamisesta ja valtavista taloudellisista ongelmista

Vaatimukset voidaan nähdä konkreettisena merkinä siitä prosessista, joka Puolassa pyrki tekemään selkeää pesäeroa sosialistiseen yhteiskuntajärjestelmään ja ideologiaan. Aborttikiista ilmentää monella tapaa puolalaista yhteiskuntajärjestelmän muutoksen jälkeistä poliittista dynamiikkaa. Juuri aborttiretoriikka onkin kiinnostava ilmiö, koska se heijastaa vahvasti yleistä poliittista tendenssiä hyvin ristiriitaisella tavalla. Huolimatta puolalaisen yhteiskunnan arvojen ”länsimaalaistumisesta” ja vapaan markkinatalouden mukanaan tuomasta liberaalismin ihanteesta tietyt puolalaisen politiikan linjaukset, kuten hyvin rajoittava aborttilaki, edustavat niitä ominaispiirteitä, joilla Puola on pyrkinyt hakemaan omaa paikkaansa ns. uudessa Euroopassa. Samalla aborttikeskustelu itsessään ilmentää yhteiskunnallista prosessia, jota kutsun feministiseen tutkimukseen pohjautuvasti sukupuolisopimuksen uudelleen neuvottelemiseksi.

Reproduktiivisia oikeuksia säätelevä lainsäädäntö Puolassa poikkeaa yleisestä eurooppalaisesta aborttioikeuden sallivasta linjasta. Abortti on laissa kielletty, mutta lääkäri voi keskeyttää raskauden kolmessa tapauksessa: 1) jos raskaus uhkaa vakavasti äidin henkeä tai terveyttä; 2) jos raskausaikana tehdyt testit osoittavat kiistatta, että sikiöllä on vakava sairaus tai epämuodostuma, jonka seurauksena sikiö suurella todennäköisyydellä ei tule selviytymään syntymänsä jälkeen; 3) jos raskaus on alkanut

rikoksen seurauksena (Ustawa z 7.1.1993). Raskaudenkeskeytystä varten naisen on laadittava kirjallinen anomus, joka tulee hyväksyttävä vähintään yhdellä ulkopuolisella lääkäriä toimenpiteen suorittavan lääkärin lisäksi. Viralliset aborttiluvut luonnollisesti romahtivat rajoittavan lainsäädännön myötä, mutta Puolassa tehtävien raskaudenkeskeytysten todellista määrää on mahdotonta saada selville. Yksityiset naisten tautien klinikat ja gynekologiset lääkäriasemat eivät ota lakia kirjaimellisesti, vaan mainostavat lehdissä tarjoavansa ”kaikkia gynekologisia palveluja” niille naisille, joilla on varaa yksityiseen terveydenhuoltoon. Laittomat abortit ovat hyvin yleisiä, samoin matkustaminen ulkomaille raskaudenkeskeytystä varten. Useiden arvioiden mukaan laittomat raskaudenkeskeytykset aiheuttavat vuosittain terveyshaittoja ja hengenvaaraa jopa sadoille naisille. (Nowakowska 2000; Zielińska 2000.)

Artikkelissani tarkastelen 1990- ja 2000-luvun Puolassa käytyä julkista aborttikeskustelua ja sitä, millaista yhteiskunnallista problematiikkaa aborttikeskustelu konstruoi. Käyn läpi rajoittavan aborttilainsäädännön taustaa, aborttikeskustelun toimijoita sekä keskustelun yleistä dynamiikkaa. Artikkelin loppupuolella keskityn analysoimaan aborttikeskustelua ja -retoriikkaa yksittäisen tapauksen kautta. Kesäkuussa 2003 hollantilaisen kansalaisjärjestön Women on Wavesin laiva Langenort saapui puolalaiseen rannikkokaupunkiin Władysławowoon suuren mediakohon saattamana. Järjestön tarkoituksena on levittää naisille informaatiota reproduktiivisista oikeuksista ja perhesuunnittelumahdollisuuksista. Tavoitteena on luoda naisille mahdollisuus välttää ei-toivotuja raskauksia, mutta tarvittaessa myös taata turvallinen raskaudenkeskeytys sekä järjestää koulutusta ja *workshop*-toimintaa maissa, joissa abortin saatavuutta on merkittävästi rajoitettu lailla (Women on Waves 2005). Laivan saapuminen Puolaan aiheutti valtavan vastalauseiden myrskyn, ja aborttikeskustelu kiihtyi taas kerran puolalaisessa mediassa.

Władysławowon tapahtumissa ja niihin liittyvässä uutisoinnissa näyttäytyy puolalaisen

aborttikeskustelun olennaisin ydin. Uutisoitinta ja lehtikirjoittelua tarkasteltaessa voi havaita keskustelulle tyypilliset retoriikan tasot. Aineistosta nousevien esimerkkien kautta pyrin osoittamaan, miten aborttioikeuskeskustelun varjolla käydään itse asiassa neuvottelua paljon laajemmista teemoista, kuten kansalaisuudesta, kansalaisoikeuksista, kirkon ja uskonnon asemasta sekä sukupuolten välisestä yhteiskunnallisesta sopimuksesta. Julkisen keskustelun yhteydessä toistetaan kulttuurisia ja historiallisia merkityksiä, joilla pyritään uusintamaan ja konstruoimaan aitoa puolalaisuutta. Näin aborttikeskustelussa ei pyritä määrittelemään ainoastaan moraalisia perusteita reproduktio-oikeuden rajoittamiselle, vaan määrittelyn kohteena on myös kansakunnan sisäinen valtajärjestys ja tulevaisuus. Aineisto, josta esimerkit ovat peräisin, koostuu tv- ja sanomalehtiuutisista pääosin ajanjaksolta, jolloin hollantilainen laiva oli Puolassa.¹

Teoreettinen viitekehys

Tutkiessani puolalaista aborttikeskustelua turvaudun feministiseen teoriaan. Erityisesti käsitykseni reproduktiivisesta oikeudesta ja sen vaikutuksesta naisten kansalaisoikeuksiin nojautuu feministisen tutkimuksen peruskäsitteistöön (Pateman 1988; Walby 1991; Yuval-Davis 1997). Tutkimukseni perustana on oletus, että aborttioikeus ja keskustelu sen ympärillä on erityisesti naisia koskettavaa. Keskustelussa toistuvat niin biologinen determinismi kuin kulttuurisidonnainen naiskuva, joka vaikuttaa kokonaisuudessaan naisten yhteiskunnalliseen asemaan ja kansalaisoikeuksien toteutumiseen.

Tärkeänä teoreettisena viitekehystenäni on sukupuolijärjestelmä ja sen muutos eli sukupuolisopimuksen uudelleen neuvottelu. Sukupuolijärjestelmä on yhteisnimitys niille prosesseille, ilmiöille, kuvitelmille ja odotuksille, jotka määrittelevät naisten ja miesten välisiä suhteita yhteiskunnassa (Hirdman 1988; Scott 1988; Rantalaiho 1994). Sukupuolijärjestelmän sijasta voisi siten käyttää myös termiä sukupuolijärjestys (Liljeström 2004, 123). Kyseessä on siis se

sanaton ja monisyinen systeemi, jonka mukaan kategorisoimme ympäristömmme ja sen toiminnot sukupuolittuneina, esimerkiksi vaikkapa tavan luokitella erilaiset työtehtävät naisten töiksi ja miesten töiksi (Rantalaiho 1994, 10–11).

Sukupuolisopimus on käsitteenä sukua yhteiskuntasopimukselle, jossa yhteiskunnan rakenteet, säännöt ja toiminnot määritellään kollektiivisesti ja jonka oikeutus perustuu kansalaisten yhteiseen tahtoon ja sopimukseen. Näin ollen sukupuolisopimus jäsentää yhteiskunnan sukupuolijärjestelmää. Sukupuolisopimuksen uudelleen neuvottelemineen on prosessi, joka käytiin esim. Suomessa toisen maailmansodan jälkeen, jolloin naisten palkkatyö yleistyi ja siitä tuli yhteiskunnallisesti hyväksytty malli. Olen-naista on siis se, millaiseksi sukupuolisopimus määrittää yhteiskunnallisen kansalaisuuden (emt. 13–25).

Reproduktio-käsite rakentuu lähinnä merkityksessä uusintaminen.² Naistutkimuksen piirissä käsite on laajentunut käsittämään yleisesti ihmis-lajin uusintamista, lapsen syntymää ja kasvatusta sekä perinteisesti miellettyä kotityötä. Corinne A. A. Packerin määritelmän mukaan reproduktiiviset oikeudet ovat ”oikeus päättää vapaasti ja vastuullisesti lasten lukumäärästä [...] sekä oikeus tietoon ja koulutukseen, joiden avulla yksilö voi päätöksensä tehdä” (Packer 1996, 14). Packerin määritelmässä on maininta oikeudesta seksuaalikasvatukseen, joka on olennainen osa aktiivista perhesuunnittelua ja tärkeää reproduktiivisten oikeuksien toteutumisen kannalta. Naisten reproduktiosta puhuttaessa kyseessä ovat siis synnytys, ehkäisy sekä raskauden kontrolli ja keskeytys. Barbara Einhornin mukaan reproduktiiviset oikeudet ovat yhteiskunnassa aina tilassa, joka sijoittuu yksityisen ja julkisen väliin. Yhtäältä problematiikassa korostuu yksityisyys, naisen oikeus päättää ruumiistaan ja omasta reproduktiostaan, mutta toisaalta korostuu myös valtion oikeus ja velvollisuus valvoa kansalaistensa terveyttä ja hyvinvointia. Aborttikysymys kietoo laillisuuden, moraalisuuden ja sosiaalipolitiikan näkökulmat epämääräiseksi vyyhdeksi, jossa valtion lainsäädännöllä on

olennainen merkitys ja lopullinen vaikutusvalta. Lopulta vastakkainasetteluun nousevat yksilön oikeudet ja velvollisuudet yhteisöä kohtaan. Reproduktiiviseen valintaan vaikuttavat aina olemassa olevat ihmisten väliset yhteiskunnalliset suhteet sekä ns. sosiaalinen infrastruktuuri, jonka lähtökohtaisena tarjoajana on valtio. (Einhorn 1993, 74–75.)

Rajoittavan reproduktiolainsäädännön taustalla on myös käsitys kansalaisuudesta sekä reproduktion merkityksestä kansakunnalle. Nira Yuval-Davis (1997) näkee vastakkainasettelun ”luonnonmukaisen” ja ”kontrolloidun” reproduktion välillä turhana. Lopulta myös ns. luonnonmukainen reproduktio sijoittuu ja konstruoituu tiettyyn sosiaaliseen, poliittiseen ja taloudelliseen kontekstiin (emt. 26). Biologisen jatkuvuuden takaajina naiset ovat samalla myös yhteisönsä ja kulttuurinsa ”kantajia” tässä kontekstissa. Yuval-Davisin mukaan tämä naisen keskeinen asema velvollisena valtiolle, kansalliselle tai etniselle yhteisölle vaikuttaa merkittävästi reproduktiivisiin oikeuksiin jopa radikaalisti niitä rajoittaen. Kansakunnan ja kansallisen kulttuurin jatkuvuuteen liittyvä huoli nousee yleensä sota- tai konfliktitilanteissa sekä yleisesti epävarmassa yhteiskunnallisessa tilassa. ”Demografisella tasapainolla” on ollut merkitystä tilanteissa, jolloin eri kansanryhmät on vastakkain konfliktitilanteessa mm. Lähi-idässä tai Jugoslaviassa (emt. 30). Myös Puolassa on käytetty demografisia argumentteja rajoittavan aborttilainsäädännön perustelemiseksi. Erään senaattorin mukaan Puola ei olisi koskaan voittanut puna-armeijaa kuuluisassa taistelussa vuonna 1920, jos puolalaiset naiset olisivat abortoineet lapsensa (Fuszara 1993, 246).

Aborttikysymys Puolan lähihistoriassa

Sosialismin aikana naiset alkoivat entistä enemmän osallistua palkkatyöhön kodin ulkopuolella. Naisten emansipaatiota pidettiin olennaisena osana nk. naiskysymystä. Jiřina Šiklová esittää näkemyksen, jonka mukaan naisten joukko-

siirtyminen palkkatyöhön kodin ulkopuolelle oli pikemminkin vastaus sosialistisen talouden laajentumisen ja maan sodanjälkeisen jälleerakennuksen tarpeeseen kuin todellinen osoitus naisten emansipaatiosta (Šiklová 1993, 75). Šiklován mukaan itäisen Keski-Euroopan tilannetta voidaan kutsua eräänlaiseksi pseudoemansipaatioksi, koska huolimatta naisen siirtymisestä kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön miehen asema perheen päänä ja pääasiallisena elättäjänä säilyi yleisesti edelleen (emt. 75). Reproductiivista valinnanvapautta pidettiin tärkeänä, jotta naiset voisivat osallistua työelämään ja antaa näin maksimaalisen panoksensa sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen.

Solidaarisuus-liike oli kiehtova yhdistelmä ammattiyhdistysliikettä sekä uskonnollis-kulttuurista kansanliikettä, jonka luoma ideologia oli omaleimainen uskonnollisuuden, nationalismin ja sosialismin synteesi (mm. Garton Ash 1999; Long 1996; Törnquist Plewa 1992). Liike määritteli voimakkaasti koko 1990-luvun poliittista kulttuuria ja ideologiaa Puolassa. Yhteiskuntapoliittinen diskurssi 1990-luvulla palautui monilta osin niihin teemoihin, jotka olivat esillä jo Solidaarisuuden aikana 1980-luvun alussa. Liike korosti asemaansa puolalaisten perheiden edunvalvojana. Näin se toisti katolisen kirkon näkemystä perheestä yhteiskunnallisena yksikkönä jättäen varsinaiset naisten asemaan vaikuttavat ongelmat vähemmälle huomiolle. Solidaarisuuden kukoistuskaudella 1980-luvun alkuvuosina otettiin esille myös kysymys aborttioikeuden rajoittamisesta. Suurimpana syynä tähän oli puolalaisen Karol Wojtyłan valinta paaviksi vuonna 1978. Paavi Johannes Paavali II otti henkilökohtaiseksi agendakseen ”elämänsuojelun”, mikä piti sisällään kielteisen suhtautumisen syntyvyyden säännöstelyyn. Syynä keskusteluun oli myös abortin asema lähes ensisijaisena ehkäisymenetelmänä sosialistisessa Puolassa. Ehkäisyvälineitä oli huonosti saatavilla, ja yleistä olikin käyttää ns. luonnollisia ehkäisymenetelmiä, kuten ”varmoja päiviä” (Nowakowska 2000). Małgorzata Fuszaran mukaan aborttioikeuden rajoittamisesta käyty

keskustelu heräsi Puolassa aina poliittisen suojasään aikana. Vuosina 1980–81 useat katoliset ryhmät vetosivatkin kansaan sekä lainsäätäjiin aborttioikeuden rajoittamisen puolesta. (Fuszara 1993, 241–242.)

Vuonna 1989 Puolassa käytiin ensimmäiset osittain vapaat vaalit, joiden voittaja oli Solidaarisuus-liittoutuma. Transitioprosessin varhaisimpia aikoja leimasi vahva ”paksun viivan” politiikka: sosialismin ja uuden järjestelmän välille haluttiin vetää raja. Yhteiskunnallisen järjestelmän tärkeimmiksi tukipilareiksi nousivat usko yksilön mahdollisuuksiin ja oikeuksiin sekä kansalaisyhteiskunnan valtiosta riippumaton asema (Wydra 2000). Puola alkoi rakentaa identiteettiään uudelleen muotoutuvassa Euroopassa, ja sen perustaksi nousi katolisen kirkon edustama arvomaailma. Katolinen usko oli pitänyt kansan yhtenäisenä, ja kirkko oli näytellyt keskeistä osaa Solidaarisuus-liikkeessä, joka otti kunnian sosialismin kaatamisesta Puolassa. (Millard 1999, 124.)

Kiistellyn lain tarina

Vaatimukset aborttioikeuden rajoittamisesta heräsivät Puolassa toden teolla vuonna 1989, jolloin katolinen episkopaatti julkaisi katolisessa sanomalehdessä oman ehdotuksensa vuonna 1956 säädetyn abortin sallivan lain kumoamiseksi³. Abortin kieltävää lakia alettiin valmistella heti vuonna 1989 Solidaarisuuden voittamien vaalien jälkeen. Uutta lakiehdotusta valmisteltaessa sosiaali- ja terveysministeriö laati ”toimeenpanevat ohjeet”, joilla vaikeutettiin abortin hakuprosessia. Samoihin aikoihin Puolan lääkariliitto määräsi uudet eettiset ohjeet, joiden mukaan lääkäreitä kiellettiin myöntymästä aborttiin naisen vedotessa sosiaalisiin tai taloudellisiin syihin. Eettisiä ohjeita alettiin noudattaa useimmissa julkisissa sairaaloissa ja abortin saaminen vaikeutui huomattavasti. Keskustelua aborttilain virallisesta muuttamisesta pidettiin yllä erityisesti Kristillisen kansanpuolueen (ZChN, *Zjednoczenie Chrześcijańsko Narodowe*) toimesta sejmissä, ja puolue teki

oman ehdotuksensa uudesta laista vuonna 1991, jolloin laki pääsi ensimmäisen kerran toden teolla parlamentin käsittelyyn. Lakia kutsuttiin nimellä ”laki alussa olevan lapsen suojelusta”. (Fuszara 1993; Zielińska 2000; Nieminen 1997; Nowakowska 2000.)

Parlamentti asetti oman komissionsa pohtimaan lakia, ja komissio päätti tuoda kysymyksen julkiseen konsultaatioon, mikä tarkoitti lähinnä sitä, että kansalaisia ja erilaisia ryhmittymiä pyydettiin lähettämään parlamentille mielipiteensä asiasta. Lähes 80 % mielipiteensä parlamentille lähettäneistä ihmisistä oli rajoittavan aborttilain kannalla. Todellisuudessa useat vuonna 1990–92 tehdyt mielipidemittaukset osoittivat, että jos asiasta olisi järjestetty virallinen kansanäänestys, olisi noin 60 % puolalaisista äänestänyt sejamin lakiesitystä vastaan. Vuonna 1992 tehdyn suuren mielipidetiedustelun mukaan ainoastaan 22 % kansalaisista oli tiukan aborttilain kannalla. Täysin vapaata aborttia kannatti kyselyn mukaan jopa lähes 25 %, ja 35 % vastaajista kannatti abortin vapaata saatavuutta ainoastaan pienin reunaehdoin. (Einhorn 1993, 100; Fuszara 1993, 243.)

Konsultaation jälkeen parlamentti työskenteli lain parissa nopeassa tahdissa, ja vuoden 1993 tammikuussa se hyväksyi kiistellyn aborttilain. Parlamentin ylähuoneessa senaatissa päätettiin hyväksyä laki sellaisenaan, joten presidentti Lech Wałęsa allekirjoitti aborttilain 15.2.1993.

Kiista aborttioikeudesta jatkui parlamentissa koko 1990-luvun. Vuonna 1994 parlamentaarinen naisten ryhmä teki oman esityksensä aborttilain liberalisoimiseksi, mutta yritys kaatui presidentti Lech Wałęsan estäessä lain toteutumisen veto-oikeudellaan. Pidemmälle päästiin vuonna 1997, jolloin uusi, vasemmistoa edustanut presidentti Aleksander Kwaśniewski allekirjoitti lisäyksen aborttilakiin, joka salli abortin sosiaalisin ja taloudellisiin vaikeuksien perusteella. Kuitenkin aiemmin vuonna 1996 ryhmä senaatin edustajia päätti jättää perustuslakituomioistuimelle tutkintapyyntön uudesta aborttilaista ja sen perustuslainmukaisuudesta. Kyseenalaiseksi asetettiin erityisesti sikiön oi-

keudellinen asema ja oikeus elämään. Lopulta perustuslakituomioistuimien päätös ratkaisi, jonka mukaan sosiaalisen indikaation sisältävä aborttilaki oli ristiriidassa Puolan perustuslain kanssa, joten sosiaalinen indikaatio poistettiin aborttilaista joulukuussa 1997 ja vuoden 1993 laki jäi voimaan. (Fuszara 1993; Holc 2004.)

Perustuslakituomioistuimen päätös on lajissaan ainutlaatuinen ja merkittävä. Lausunnossa syntymättömälle lapselle annetaan asema oikeuskelpoisena ihmisenä, jonka oikeuksia tulee voimakkaasti suojella. Lausunnossa toistetaan katolista retoriikkaa, jossa sana sikiö on korvattu ilmaisulla syntymätön lapsi, sekä lapsen todellisenä syntymähetkenä nähdään munasolun hedelmöittyminen (Trybunał Konstytucyjny 1997). Lausunnon mukaan sikiöllä on siten samat kansalaisoikeudet puolalaisessa yhteiskunnassa kuin muillakin sen jäsenillä. Janine Holcin mukaan päätös tehtiin aikana, jolloin yhteiskunnallisissa keskustelussa korostuivat kansalaisoikeudet ja laaja demokratiakäsitys. Perustuslakituomioistuimen päätöksessä ei käytetä sikiöstä nimitystä kansalainen, mutta Holcin mielestä on selvää, että tekstissä ei konstruoida ainoastaan syntymättömän lapsen henkilöasemaa, vaan myös määritellään puolalaista kansalaisuutta⁴ (Holc 2004, 757).

Elämänsuojelijat ja valinnanpuolustajat

Puolalainen aborttikeskustelu on jakautunut vahvasti kahteen leiriin. Aborttioikeuden vastustajat ovat yleensä katolisen kirkon alaisuudessa tai ympärillä toimivia konservatiiveja, kun taas aborttioikeuden puolustajat ovat liberaaleja ja usein vasemmistolaisen politiikan kannattajia.⁵ Aborttikiistassa Puolassa ovat vastakkain kahden eri näkökulman edustajat. Toisen näkemyksen mukaan ihmiselämää täytyy suojella heti munasolun hedelmöitymisestä lähtien, eli syntymätön ihminen on ihmisarvoltaan samalla tasolla kuin syntynyt. Toinen näkemys taas korostaa naisen oikeutta päättää reproduktiostaan, mikä tarkoittaa yksilön oikeutta valita raskaudenkeskeytys

niin halutessaan. Käytän eri osapuolista nimityksiä *pro life*, jolla tarkoitan aborttioikeuden vastustajia, ja *pro choice*, jolla tarkoitan aborttioikeuden puolustajia⁶. Jakaessani eri näkemystä edustavat liikkeet näiden nimitysten alle olen hyvin tietoinen myös ryhmien sisäisestä heterogeenisyydestä ja siitä, etteivät kaikki aborttikeskusteluun aktiivisesti osallistuneet osapuolet välttämättä itse koe olevansa eksplisiittisesti jompaa kumpaa ryhmää.

Pro life eli ”elämänsuojelijat” tuo kannanotoissaan esiin ydinperiaatteensa, ihmiselämän puolustamisen. Liike ei arvota ihmiselämää sen mukaan, onko kyseessä aikuinen ihminen, syntymätön lapsi vai hedelmöittynyt alkio. Puolan *pro life* -liikkeeseen kuuluu useita kansalaisjärjestöjä, uskonnollisia ja kirkkoa lähellä olevia ryhmiä⁷. Liikkeen ideologiassa keskeisintä on heikoimpien ja puolustuskyvyttömämpiin (ts. syntymättömien lapsien) puolustaminen muihin heihin kohdistamalta uhalta. *Pro life* puolustaa ihmisiä ikään tai psyykkis-fyysiseen tilaan katsomatta sekä vastustaa sellaista toimintaa, joka voisi vahingoittaa raskaana olevaa äitiä tai alussa olevaa ihmisen elämää sen syntyhetkestä lähtien (Deklaracja ideowa, 2005). Raskauden keskeytystä liike pitää murhana. Suurin osa *pro life* -puolen edustajista suhtautuu ehkäisyvälineisiin negatiivisesti. *Pro lifen* yhteisen julistuksen mukaan ryhmän käsitys perustuu kristillisiin ja erityisesti katolisiin periaatteisiin ja tärkeintä sille on puolalaisten perheiden hyvinvointi. Viime aikojen näkyvin aborttioikeuden vastustaja on hallituspuolue Puolalaisten perheiden liitto (*Liga Polskich Rodzin*), jonka retoriikka on erityisen perhekeskeistä. Keskustelua aborttioikeudesta ei käydä ainoastaan moraalisisista lähtökohdista, vaan diskurssi on myös politisoitunutta (Graff 2001; Matuchniak-Krasuska 1991; Zielińska 2000).

Pro choice kannattaa oikeutta valita abortti perhesuunnittelun keinona. Liikkeen edustajat korostavat erityisesti sitä, etteivät kannata aborttia ehkäisykeinona vaan valinnan mah-

dollisuutena silloin, kun raskaus on ei-toivottu. Ryhmä ei näe aborttia toivottavana ratkaisuna vaan painottaa oikeutta henkilökohtaiseen valintaan. *Pro choicen* näkemysten mukaan Puolan rajoitettu oikeus perhesuunnitteluun rikkoo perusihmisoikeuksia ja pitää yllä sukupuolten välistä epätasa-arvoa asettamalla naiset ryhmänä erityisen rajoittavan lainsäädännön kohteeksi. Oikeutta perustellaan myös terveydellisin syin: koska abortteja tehdään joka tapauksessa, on tärkeää turvata turvallinen mahdollisuus raskaudenkeskeytykseen. *Pro choice* -liikkeen mukaan abortteja tulisi vastustaa ensisijaisesti parantamalla nuorten seksuaalivalistusta sekä jakamalla tehokkaammin tietoa nykyaikaisista ehkäisymenetelmistä ja -välineistä. *Pro choice* -liike tukeutuu vahvasti länsimaiseen individualistis-liberaaliin perinteeseen. Taustalla on siis oletus yksilön valinnasta ja oikeudesta omaan ruumiiseensa. Samalla korostuu sukupuolten välinen tasa-arvokäsitys. *Pro choicea* Puolassa edustavat useat kansalaisjärjestöt, erityisesti naisjärjestöt kuten *Centrum Praw Kobiet* (Naisten oikeuden keskus) ja *Demokratyczna Unia Kobiet* (Naisten demokraattinen liitto). Aborttioikeutta puolustavia puheita on kuulunut myös vasemmisto- ja liberaalipuolueiden riveistä sekä useilta yhteiskuntatutkijoilta, tunnetuilta gynekologeilta ja muilta lääketieteen edustajilta (Zielińska 2000, 35).

Kaiken kaikkiaan *pro life* ja *pro choice* -jakkautuminen aborttikysymyksessä on hyvin tyyppillinen maissa, joissa reproduktiivisia oikeuksia on rajoitettu tai ainakin pyritty rajoittamaan lainsäädännöllä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, Irlannissa ja Belgiassa aborttioikeuskeskustelu on hyvin paljon Puolan keskustelun kaltaista. Erityisesti vahvasti katolisissa maissa, kuten Irlannissa ja Maltalla, argumentit ovat olleet voimakkaasti katoliseen ihmiskäsityksiin nojaavia. Erityisesti Irlannin aborttikeskustelussa on ollut paljon samanlaisia piirteitä kuin puolalaisessa keskustelussa. (Coggin 1993; McBride Stetson 2001; Smyth 1998).

Aborttiretoriikasta

Puolalaista aborttioikeuskeskustelua tutkinut Agnieszka Graff (2001) korostaa sen ristiriitaisuutta ja yksipuolisuutta. Aborttioikeuden vastustajat ja puolustajat eivät yksinkertaisesti puhuu samaa kieltä, ja hedelmälliseen dialogiin on vaikea päästä sortumatta molemminpuoliseen syytelyyn. Graffin mukaan hälyttävintä puolalaisessa julkisessa retorikassa on sen sukupuolinen neutraalius. Sikiö (tai retorisesti usein ”syntymätön lapsi”) on diskurssin tasolla erotettu kokonaisuudesta elämään omaa, riippumatonta elämäänsä. Julkisessa keskustelussa kuulee harvoin sanat ”raskaus” tai ”nainen”, yleisesti puhutaan vain ’tulevista äideistä’. Näin naisen oma identiteetti sidotaan automaattisesti äitiyteen ja perheeseen. Graff kritisoi myös julkisen keskustelun yksipuolisuutta. Abortin vastustajien elämänsuojeluretoriikka on hallinnut puolalaista keskustelua niin voimakkaasti, että Graffin mielestä heillä on jopa monopoli sanaan ”elämä”. *Pro lifen* edustajien retorikka ja esiintyminen elämänpuolustajina on tehnyt selväksi sen, että he edustavat keskustelussa moraalista hyvää, vieläpä katolinen kirkko takanaan. (Emt. 114–120.) Myös omassa tutkimuksessani olen joutunut pohtimaan sitä, voiko ilmiöstä edes käyttää nimitystä keskustelu, niin dominoivaa ja näkyvää *pro lifen* kampanjointi on. Rakentava vuoropuhelu osapuolten välillä on lähes mahdotonta kun edes terminologiasta ei päästä yhteisymmärrykseen. Puolalaisessa valtiollisessa politiikassa ei juurikaan keskustella aborttioikeutta rajoittavasta lainsäädännöstä. Monet poliitikot pelkäävät liian aborttimyönteisen suhtautumisen vaikuttavan heidän julkiseen imagoonsa. Kansanedustajat ja senaattorit hyötyvät urallaan hyvistä suhteista kirkon edustajiin, eikä suhteita haluta vaarantaa liian rohkeiden kannanottojen vuoksi. Syksyllä 2003 Langenort-kohun hieman laskeuduttua TV-uutisten haastattelemat kolme puolalaista sosiologia olivat huolissaan siitä, ettei aborttioikeudesta keskustella valtiollisella tasolla juuri ollenkaan, vaikka aihe on kansalaisten parissa varsin kuohuttava (TVP1, 22.10.2003).

Women on Wavesin Puolan-operaatio

Seuraavaksi tarkastelen teemoja, jotka toistuvat alituisen puolalaisessa aborttiretoriikassa. Nostan teemojen tueksi muutamia esimerkkejä aborttilaivatapauksen ympäriltä keräämästäni sanomalehti- ja televisiomateriaalista⁸. Materiaaliani ovat sanomalehtiartikkelit kuvastoineen kahdesta Puolan suurimmasta päivälehdestä *Gazeta Wyborcza* ja *Rzeczpospolitasta* sekä katolisesta päivälehdestä *Nasz Dziennikista*. Lisäksi olen tarkastellut kahta Puolan valtion television tv-raporttia tapahtuman ajalta, sekä yhtä raporttia lokakuulta 2003, jolloin hallituspuolue Vasemmistodemokraatit (SLD, *Sojusz Lewicy Demokratycznej*) yritti vähäisin tuloksin avata keskustelua aborttilain muuttamiseksi liberaalimpaan suuntaan. Samassa raportissa esitettiin myös kuvamateriaalia Langenort-tapauksen yhteydestä. Suurin osa esimerkeistä on äärikatolisesta *Nasz Dziennik* -lehdestä, joka kirjoitti operaatiosta erityisen näkyvästi. *Nasz Dziennik* on osa uskonnollista mediayhtymää, jonka toimijoita ovat myös uskonnollinen radiokanava *Radio Maryja* ja tv-kanava *Trwam*⁹. *Nasz Dziennik* erosi muista sanomalehdistä sillä, että se nosti Langenortin vierailun ja aborttiasian pääuutisaiheekseen usean viikon ajaksi. Kirjoittelu alkoi useita viikkoja ennen operaatiota ja jatkui vilkkaana sen jälkeenkin, näin ollen *Nasz Dziennikin* tarjoama materiaali on pidemmältä aikaväliltä kuin muiden lehtien. Tv-materiaaliani ovat lähinnä muutamat Puolan valtiollisen tv-kanavan uutisraportit heinäkuulta 2003 ja saman vuoden lokakuulta, jolloin teema nousi jälleen uutisiin. Brittiläisen BBC -kanavan uutis- ja dokumenttimateriaalia olen käyttänyt lähinnä kuvamateriaalin vuoksi. Materiaalini on enimmäkseen niiltä päiviltä, jolloin laiva oli Puolan aluevesillä. Näiden muutamien päivien materiaali antaa mielestäni kuvan siitä, mihin aborttikiista Puolassa todellisuudessa on kulminoitunut jo usean vuoden ajan.

Lähestyn aborttiretoriikan yleisiä teemoja kolmen eri tematiikan kautta, jotka toimivat abortti-

retoriikan peruselementteinä limittäin ja toisiinsa kietoutuneena. Myös omassa aineistossani nousivat esiin muutamat teemat, joita uusinnetaan ja toistetaan puolalaisessa aborttidiskursissa lähes aina. Erityisesti *pro lifen* käyttävä retoriikka on erityisen monitasoista ja voimakasta. Kuten yleensäkin 1990- ja 2000 -luvulla aborttilaiva -tapauksen ympärillä käytyä keskustelua dominoi voimakkaimmin abortin vastustajien retoriikka, joka perustuu puolalaiseen kansallismyyttiin ja katoliseen identiteettiin. Retoriikan eri tasoja on vaikea erotella toisistaan, koska ne palautuvat vahvasti toisiinsa tukien narratiivia puolalaisesta kansakunnasta. Tekemäni temaattisen erottelun kautta pyrin lähinnä tuomaan esiin saman kokonaisuuden eri tasoja.

Justyna Włodarczyk on yksi puolalaisista naisaktivisteista, jotka järjestivät Langenortin vierailun Puolaan. Hän on myös analysoinut tapahtumaa käsittelevää sanomalehtimateriaalia oman kokemuksensa kautta. Włodarczykin mukaan lehdistö loi aktiivisesti mielikuvaa ”sukupuolisodasta”, jossa miehet olivat aggressiivisia mielenosoittajia ja naiset joko hiljaisia uhreja, jotka halusivat apua laivalta, tai ulkomaalaisia feministejä (Włodarczyk 2005, 92). Vaikkakin omassa tutkimuksessani olen tarkastellut juuri abortinvastustajien retoriikkaa, on syytä huomauttaa, että valtakunnallinen tapahtuman uutisointi ei ollut näin yksipuolista. Sanomalehdissä *Women on Wavesin* vierailusta tiedotettiin neutraalisti ja tapahtumakuvaukset olivat tarkkoja. Valtamediassa (lukuun ottamatta uskonnollisia tiedotusvälineitä, kuten *Nasz Dziennik* -lehteä) vältettiin ottamasta kantaa itse kysymykseen. Ainoastaan haastateltavat ja yksittäiset kolumnistit toivat julki omia mielipiteitään.

Abortti ja kansakunta

Ensimmäisenä toistuvista teemoista tarkastelen sitä, miten aineistoni heijastaa aborttikeskustelua yhteydessä puolalaiseen historiaan ja kansakuntadiskurssiin. Aborttikeskustelusta on pyritty tekemään kysymys koko kansakunnan tulevaisuudesta ja kulttuuriperinnön jatkuvuu-

desta. Keskustelu nousi pinnalle aikana, jolloin kansakunnalle haettiin identiteettiä muuttuneessa Euroopassa. Oikeutta aborttiin pidettiin uhkana kansalliselle itsemäärämisoikeudelle. Hollantilaiset järjestöaktiivit nähtiin suoraan ulkopuolisina lapsenmurhaajina, jotka houkutelivat puolalaiset naiset pahuuteen ja uhkasivat näin kansakunnan yhtenäisyyttä ja suvereniteettiä. Hollantilaisiin viitattiin mediassa usein vain nimityksellä ”hollantilaiset feministit”, ja vähemmälle huomiolle jäi se, että suurin osa laivan työntekijöistä oli lääkäreitä (Włodarczyk 2005, 90).

Puolassa aborttioikeuskeskustelun argumentteina on usein käytetty kansakunnan etua, ja aborttioikeuden rajoittamisessa keskeiseksi kysymykseksi nousi maan tulevaisuus. Esimerkiksi senaatissa puolustettiin rajoitettavaa aborttilainsäädäntöä myös demografisin perustein, joiden mukaan useat Puolan (etenkin agraariset) alueet olivat ”alikansoitettuja” ja maastamuutto oli suurta. Jos syntyvyyttä säännösteltäisiin, ikääntyvän väestön aiheuttamalle eläkepommille ei löytyisi tulevaisuudessa maksajia. Puola voisi näyttää Euroopalle esimerkkiä tunnustautumalla suuria perheitä suosivaksi maaksi. Lakia perusteltiin myös historiallisin argumentein mm. kysymällä, olisiko Solidaarisuus saanut taakseen 1980-luvulla samanlaista massojen tukea, jollei olisi ollut 1950-luvun suurta väestönkasvua (Fuszara 1993, 246–247). Myös *Nasz Dziennikissä* kannettiin huolta yhtenäisen Puolan tulevaisuudesta: ”Yritykset laillistaa abortti ovat toimia Puolan kansaa vastaan, erityisesti nyt, kun puolalaisten lukumäärä on viime vuosina laskenut. [...] Miksi siis abortti? Onko tämä ikään kuin kiitos puolalaisille vai mahdollisuus muista maista tulleille asettua Puolaan?” (*Nasz Dziennik* 9.7.2003).

Se, että Langenort-laiva oli hollantilainen, vaikkakin puolalaisten naisjärjestöjen maahan kutsuma, koettiin erityisen loukkaavana. Tapah-tuman aikoihin Hollannin prinsessa Maxima oli raskaana, minkä vuoksi *Rzeczpospolita*-lehden kolumnisti otti asiakseen syyttää hollantilaisia kaksinaismoralismista: ”Kuka on sen kannalla,

että prinsessa Maximan tulisi keskeyttää raskautensa? Pitäisikö tässäkin tapauksessa noudattaa sitä mallia, jonka Hollanti maailmalle tarjoaa?” (*Rzeczpospolita* 26.6.2003).

”Bolševikit, painukaa takaisin Moskovaan! Gestapo, Gestapo! Tervetuloa natsit!” Joukko puolalaisia nuoria miehiä huusi raivoissaan Langenort -laivan henkilökunnalle satama-alueella. Suuri joukko ihmisiä oli kokoontunut satamaan kantaen banderolleja ja julisteita, joissa lukee ”Stalinin kätyrit”, ”Murhaaja-bolševikit” ja ”Hollantilaiset natsit” (TVPl:n pääuutislähetys 26.6.2003; *Gazeta Wyborcza* 23.6.2003; *Rzeczpospolita* 23.6.2003). *Nasz Dziennik* oli Puolan EU-kansanäänestyksen aikoihin liittymistä vastustavan konservatiivisiiven äänitorvi. Langenort saapui Puolaan vain muutama viikko äänestyksen jälkeen. *Nasz Dziennikissä* esitetiinkin näkemys, jonka mukaan hollantilaisten feministien ”provokaatio” oli vain alkusoittoa tulevasta. ”Kaikki Unionissa vaikenivat, vaikka jäsenmaa hyökkää uuden liittolaismaan kimp-puun. Maan, joka on juuri antanut kaikkensa, jotta se hyväksyttäisiin EU:n jäseneksi. Näin huomaamme, mikä vaara meitä odottaa Unionissa. Heti kun puolalaiset sanoivat ”kyllä” [...], meidän arvojamme vastaan hyökätään, ilman että saamme minkäänlaista apua Unionin herroilta.” (*Nasz Dziennik* 28.–29.06.200). Sitaatti ilmentää historiallista pelkoa ulkoisesta interventioista sekä perinteistä puolalaista kansannousudiskurs-sia, jossa Puola on arvon ja moraalin puolustaja suurta ja kasvotonta vihollista vastaan. Puolalaisessa yhteiskuntadiskurssissa toistuu usein pelko ulkopuolisesta interventioista ja itsenäisen päätösvallan menettämisestä (Millard 1999; Frybes & Michel 1996).

Abortti ja uskonto

Toinen selkeästi esiin nouseva tematiikka on katolisen kirkon ja uskonnon vahva rooli aborttioikeuskeskustelussa. Niin Puolassa kuin muissakin vahvan Maria-kultin maissa ovat paineet naisten hyveellisyyteen kirkon puolesta suuret. Elina Vuola (1994) kuvailee roomalais-

katolisen kirkon Maria-kulttia ristiriitaiseksi. Neitsyt Maria on ”taivaallisen hierarkian” ainoa nainen, katolisessa perinteessä ylistetty ja palvottu. Kuitenkin naisten arkikokemuksen kannalta mielikuva ikuisesta neitsyestä, joka säilyy neitsyenä synnytyksensä jälkeenkin, on Vuolan näkemyksen mukaan vähintäänkin väkivaltainen. Marian passiivisuuden, epäseksuaalisuuden ja alistuneisuuden korostaminen tekee hahmosta sangen ristiriitaisen esikuvan etenkin naisille, joille Maria on pyhydessään esimerkkinä. Syntiin langennut Eeva ja Neitsyt Maria ovat toisilleen vastakkaisia naistyyppejä, jotka määritellään seksuaalisuuden kautta. Tämän tyyppinen jako hyviin ja huonoihin naisiin pätee myös aborttikeskustelun retoriikassa. (Vuola 1994, 211–218.)

Erityisesti *Nasz Dziennik* tekee aktiivisesti eroa hyvän ja pahan naiseuden välillä. Feministit edustavat syntiä ja lasten murhaa, kun taas hyvä puolalainen äiti esiintyy puhtaana ja moraalisenä. Eroa luodaan aktiivisesti ja vastustaja kategorisoidaan voimakkain sanoin. Lehden otsikot olivat paljon puhuvia: ”Abortioijat ovat terroristeja”, ”Feministit aikovat murhata”, ”Narkomaanit lainneilla” (*Nasz Dziennik* 13.6.2003, 18–19.6.2003, 26.6.2003). *Rzeczpospolita* -lehden kolumnisti taas kritisoi hollantilaisia siitä, että he tulevat Puolaan auttamaan ”villejä puolalaisia naisia”. Ironiseen sävyyn hän arvosteli hollantilaisia: ”Hollantilaiset nykyaikaisen etiikan ja moraalin apostolit ovat kerääntyneet Langenort-laivalle”. (*Rzeczpospolita* 26.6.2003).

”Tapaus on voimallinen provokaatio katolista Puolan kansaa vastaan” (Lech Kowalewski, *Nasz Dziennik* 13.6. 2003). Tällaisessa *pro lifen* retoriikassa poliittinen ja uskonnollinen argumentointi linkittyvät yhteen puolalaisen kansakuntadiskurssin perinteen tapaan, jossa katolinen identiteetti on yhtä kuin aito puolalaisuus (Polak-Katolik). Näin ollen liike uusintaa aktiivisesti poliittista myyttiä, joka on historiallinen narratiivi puolalaisista patrioteista, jotka katolisen uskon, Neitsyt Marian ja puhtaan isänmaallisuuden avulla puolustavat Puolaa ulko-tulevaa uhkaa vastaan¹⁰. Puola nähdään mo-

raalisena suunnannäyttäjänä ja oikeaoppisuuden puolustajana, Jumalan valittuna kansana. Myytin juuret ovat kansallisromantiikassa ja historiankirjoituksessa, jossa korostetaan puolalaisten taisteluita suuria vihollisia vastaan. Keskeisessä asemassa siinä on ”ihme”, jonka taustalla on Mustan Madonnan legenda. Myytti kietoutuu kansallistunteen ympärille yhdistyneenä uskonnolliseen symboliikkaan, johon kiteytyy ajatus puolalais-katolisesta identiteetistä. Sitä toistettiin erityisesti 1980-luvulla Solidaarisuuden toiminnassa (Törnquist-Plewa; Frybes & Michel 1996; Biernat 1989; Long 1996). 1990-luvun puolalaisessa aborttikeskustelussa on selvästi havaittavissa elementtejä, jotka yhdistävät sen osaksi kansakunnan suurta messiaanista narratiivia. Aborttioikeuden vastustajat konstruoivat retoriikallaan ja argumenteillaan puolalaista poliittista myyttiä puhtaasta puolalaisuudesta – siis katolisesta puolalaisuudesta. He nousevat puolustamaan maataan vieraita voimia vastaan, tässä tapauksessa länsimaista liberalismia, joka uhkaa sekä kansakunnan moraalia että messiaanisen myytin legitimizeettiä.

Langenort-tapauksen aikoihin tiedotusvälineissä käydyssä aborttikeskustelussa uskonnollinen argumentointi sai paljon huomiota. Usein TV-raporteissa ja sanomalehtiartikkeleissa haastateltiin kirkon edustajia asiantuntijoiden roolissa. He positioivat yleensä itsensä ennen kaikkea puolalaisten perheiden puolestapuhujiksi. Televisiouutisissa puhunut Gdańskin metropoliitta Tadeusz Gocłowski määritteli selkeästi kirkon periaatteet: ”Ensimmäisenä tärkeysjärjestyksessä meille on elämän suojele, sen jälkeen kakkossijalla tulee puolalaisten perheiden ja avioliitoinstituution suojele” (TVP1 22.10.2003). TV-kuvissa uskovaiset kansalaiset rukoilevat papin johdolla ”viattomien lapsiuhrien” puolesta. Usein näytettiin kuvaa pienestä lapsen arkusta, johon on maalattu tunnus RU-666 Johanneksen ilmestyskirjassa mainittua paholaisen lukua mukailien (Langenortilla käytetty aborttipilleri on nimeltään RU-486). *Nasz Dziennik* kutsui lukijoitaan jumalanpalveluksiin, joissa rukoiltiin syntymättömien lasten puolesta.

Samoin ihmisiä pyydettiin syyttämään ikkunoihinsa kynttilöitä kuolleiden lasten muistolle. (*Nasz Dziennik* 28.–29.6.2003.)

Sukupuolisota

Kolmantena ja keskeisimpänä kantavana teemanä on representaatiot puolalaisesta naisesta ja tämän asemasta puolalaisessa yhteiskunnassa. Aborttiretoriikassa toistuvat alituisen osapuolten ja eri toimijoiden käsitykset naiseudesta ja äityydestä ja niiden oikeanlaisesta toteuttamisesta. Aborttikiista kulminoituu vahvasti puolalaiseen sukupuolijärjestykseen määritellen alituisen naisen asemaa ja tehtävää yhteiskunnassa. Keskeiseksi kysymykseksi nousee, kenen asia abortti viime kädessä on ja kenen päätösvallassa todella on merkitystä. Aborttikeskustelussa käydään rajanvetoja siitä, mikä on hyväksyttävää naisuutta niin yksityisessä kuin julkisessakin tilassa. Millaisena puolalainen naisuus ja sukupuolijärjestelmä yleensä näyttäytyvät ja konstruoidut aborttikeskustelussa?

Langenort-uutisoinnissa esiintyvät naiset ovat suurimmaksi osaksi aborttioikeuden puolustajia tai abortin valinnoita (tai pian valitsevia). Kuvallisen aineiston osalta naiset näkyvät pieninä vähemmistönä satamassa ottamassa vastaan Langenort-laivaa (TVP 1 22.10.2003). Ns. neutraalissa asiantuntijaroolissa, kuten valtiiovallan tai tieteen edustajana, nainen esiintyi uutisoinnissa vain kerran. TVP 1:n televisioraportissa puhui liberaalin aborttilain puolustajana tunnettu kansanedustajanainen, joka halusi kiinnittää huomiota laittomien aborttien määrään ja terveysriskeihin (TVP1 26.6.2003). Vaikka asiantuntijoina esiintyvät useimmin miehet, on kuitenkin merkittävää, että mielenosoituksissa laivaa vastaan esiintyi ennen kaikkea vanhempia naisia. Myös *Nasz Dziennik* -lehden abortin vastaiset kirjoitukset ovat pääosin naistoimittajien kirjoittamia. Mielenosoittajien ja rukoilijoiden joukossa ei näy juurikaan nuoria naisia, joita aborttioikeuskeskustelu eniten koskettaa. On kuitenkin virheellistä olettaa, että kaikki nuoret puolalaiset naiset kannattaisivat aborttilain

liberalisointia. Vuonna 2005 tehdyn laajan mielipidetiedustelun mukaan aborttioikeuden vastustaja on suuremmalla todennäköisyydellä nainen kuin mies ja erityisesti kaikkein nuorimman (18–24) tai kaikkein vanhimman (65–) ikäryhmän edustaja. Abortin vastustajia asuu enemmän maaseudulla, missä uskonnolliset arvot ovat vahvemmat kuin kaupungeissa. Useat nuoret katolilaiset naiset ovat ylpeitä aborttioikeutta rajoittavasta lainsäädännöstä. (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2005.)

Kaikkein olennaisin havaintoni materiaalia tutkiessa oli naisten vaitonainen ääni ja vähäinen näkyvyys. Ainoastaan brittiläisen BBC:n uutisraporteissa ja *Aborttilaiva*-dokumentissa annetaan enemmän tilaa itse naisille. Dokumentissa puheenvuoroa käyttävätkin pääasiassa naiset: *pro choicen* aktivistit, Women on Wavesin työntekijät, nuoret aborttiin päätyneet naiset sekä myös *pro lifen* toimijat. Uutisointi tuo esiin aborttikiistassa jo vuosien ajan esiintyneen keskeisen kysymyksen. Aborttioikeuden vastustajat näkevät reproduktiivisen päätöksen juuri perhettä koskevana asiana, ei niinkään sukupuolierityisenä. Toisin sanoen puolalaisen yhteiskunnan sukupuolisopimus on rakentunut arvottamaan idealisoitua perheyksikköä yksilön edelle – erityisesti naisen edelle. Kuvaava on erään miespuolisen mielenosoittajan kommentti BBC:n *Aborttilaiva*-dokumentissa: ”Minulla on kaksitoista lasta, jotka olen itse elättänyt. Yhtäkään ei ole murhattu. Jos minä pystyn tähän, miksi ei muutkin?” (BBC, 4.12.2003.) Myös katolinen piispa toteaa uutisoidussa tiedotustilaisuudessa: ”...tämä ei ole naisten vaan perheiden asia. Tehtävämme on suojella puolalaisia perheitä” (TVP1 26.6.2003). Puolaa voidaan hyvin perustein pitää konservatiivisen perhepolitiikan maana, jossa kotiäitiydellä on vahva asema. Edellinen kommentti on hyvä esimerkki sukupuolisopimuksen palautumisesta ns. mieselättäjämalliin, mikä toistaa perinteistä jakoa yksityiseen ja julkiseen, jossa koti (yksityinen) on naiselle kuuluva tila, kun taas mies edustaa perhettä kodin ulkopuolella (julkisessa).

Naistutkija Sławomira Walczewskan mukaan perinteinen puolalainen kulttuuris-yhteiskunnallinen sukupuolijärjestelmä perustuu ihanteelliselle mielikuvalle neidoista ja ritareista. Jalo aatelismies ja hyvätapainen neito ovat historiankirjoituksessa, kirjallisuudessa ja kulttuurisissa myyteissä toistuva binaarioppositio. Miesten tehtävänä on sodankäynti niin todellisessa kuin symbolisessakin mielessä, kun taas neidot ovat ihailun kohteita, jalustalle nostettavia sulokkuuden ruumiillistumia. Walczewskan mukaan miehikuva palautuu puolalaiseen aateliskulttuuriin, joka nousi kansallisen kulttuurin keskiöön erityisesti Puolan jakojen aikaan 1800-luvulla, jolloin kansallista identiteettiä pidettiin yllä nationalistis-romanttisella retoriikalla. Kaksijakoisuus säilyi myös myöhemmin mm. Solidaarisuuden aikana, jolloin miehet lakkoilivat telakoilla naisten vastatessa ruokahuollosta ja kodista. Walczewskan mukaan miesten viestinä oli: ”Naiset, älkää häiritkö meitä. Me taistelemme Puolan puolesta.” Asetelman voi nähdä juurtuneen syvälle puolalaiseen kulttuuriin ja muodostavan edelleen perinteisen sukupuolijärjestelmän perustan. (Walczewska 2000, 94–154.)

Samanlainen asetelma on havaittavissa myös puolalaisessa abortin vastaisessa liikkeessä, jossa miehet ovat hyvin näkyvässä asemassa taistelemassa syntymättömän lapsen oikeuksista. Koko Langenort -tapauksen näkyvimmit toimijat uutisaineiston mukaan olivat nuoret, miespuoliset mielenosoittajat, jotka käyttäytyivät hollantilaisia naisaktivisteja kohtaan hyvin aggressiivisesti heittäen heidän päälleen punaista maalia ja kananmunia sekä tönien heitä (*Gazeta Wyborza* 23.06.2003; *Rzeczpospolita* 23.06.2003). Nuoret miehet olivat pukeutuneet tyyppilliseen ”huligaanityyliin” verryttelyhousuihin ja ajaneet päänsä kaljuiksi. Tämän tyyppinen ulkoasu on puolassa hyvin tunnettu ja liitetään juuri jenginuoriin sekä jalkapallohuligaaneihin. Satamassa riehuneet nuoret edustavat perinteistä asetelmaa, jossa miehet taistelevat Puolan tulevaisuuden puolesta, tosin vastapuolena olivatkin nyt naisaktivistit. Justyna Włodarczykin (2005) mielestä media loi aktiivisesti kuvaa Langenort-tapauksesta

sukupuolisotana, jossa olivat vastakkain feministiaktivistit ja nuoret vihaiset miehet. Włodarczyk toteaa, että aborttilaivatapauksen ympärillä käyty sanomalehti uutisointi, joka kertoi mielenosoittajien heitelleen Langenortin henkilökunnan päälle kananmunia ja punaista maalia, vaikutti siihen, että suuren yleisön oli helpompi tuntee sympatiaa Langenortille pyrkiviä naisia kuin väkivaltaisesti käyttäytyviä huligaaneja kohtaan (emt. 93). Viikko Langenortin lähdön jälkeen *Polityka*-lehden tekemän kyselyn jälkeen jopa 67% vastanneista kannatti Women on Wavesin Puolan kampanjaa (emt. 96).

Aborttikeskustelu on esimerkki siitä, miten naisen yhteiskunnallista asemaa määritellään pitkälti äitiyden kautta. Syntymättömän lapsen oikeudet asetetaan jo lainsäädännön puolesta naisen oman päätösvallan edelle, ja kaikki rasakaana olevat naiset mielletään äideiksi. Aborttioikeutta rajoittava lainsäädäntö on itsessään merkki yhteiskunnassa vallitsevasta käsityksestä oikeanlaisesta äitiydestä ja sen merkityksestä kansakunnalle. Joanna Mizielińska mukaan ainoana oikeana naiseuden muotona pidetään äitiyttä, mihin on syynä katolisen kirkon dogmatiikka ja nationalistinen kansakuntaretoriikka. Lesbot ja lapsettomat naiset suljetaan kokonaan kansakuntakonseptin ulkopuolelle. He ovat uhkia "aidolle puolalaisuudelle" ja perhearvoihin nojaavalle sosiaaliselle järjestykselle, koska he eivät täytä sitä roolia, joka heille on kansakunnan nimissä asetettu. (Mizielińska 2001, 283.)

Puolalainen äitiyskäsitys konstruoituu uskonnollisuuden, sukupuolikäsityksen sekä kansallisen perinteen kautta ja on siten sukupuolisopimuksen neuvottelun perusta. Puolalaisen äitiyden representaatioita elokuvataiteessa tutkinut Elżbieta Ostrowska (1998) väittää, että äitiyskäsitys puolalaisessa kulttuurissa on pysynyt hyvinkin stabiilina kahdensadan vuoden ajan. Luonnollisesti esitystavat ovat olleet vuosikymmenien saatossa erilaisia ja jokaiselle ajalle ominaisia, mutta perusydin on pysynyt samana. Myös äitimyytiin kehityskautena voidaan pitää Puolan ns. jako-aikaa, jolloin kansa nousi useita kertoja jakajavaltioita vastaan, mutta

taistelu oli aina jo ennakkoon tuhoon tuomittua. Puolalaisen naisen rooliksi nousi kulttuurin ja kansallisidentiteetin ylläpitäminen hajonneessa maassa. Patrioottisessa runoudessa ja kirjallisuudessa luotiin symbolista Äiti Puolan kuvaa, joka oli metafora kärsivälle ja orjuutetulle kansalle. (Emt. 419–421.) Myytti puolalaisesta äidistä (*Matka Polka*) oli vahvasti uskonnollinen ja Neitsyt Maria -kulttiin pohjautuva. Ostrowskan mukaan Marialla on Puolassa sekä yksityinen sekä julkinen rooli. Hoivaavan ja huolehtivan hahmon lisäksi Maria on myös kansakunnan symbolinen johtaja. Kulttuurisella diskurssilla on ollut pitkä perinne Puolan kansakunnan "metakielenä". (Ostrowska 1998, 436–437.)

Sukupuoli ja subjekti aborttikeskustelussa

Aborttikeskustelun kautta Puolassa konstruoidaan niin katolista identiteettiä, kansallistunnetta kuin uutta yhteiskunnallista sukupuolisopimusta. Näistä kaikkein tärkeimpänä linjana haluan nostaa esiin sukupuolidiskurssin. Kysymys aborttioikeudesta kulminoituu lopulta sen merkitykseen puolalaisen naisen yhteiskunnalliselle asemalle ja kansalaisoikeuksien toteutumiseksi. Syntymättömän lapsen oikeuksien asettaminen naisen itsenäisen elämänhallinnan edelle on selvä viesti siitä, miten naisen asema ja rooli nähdään laajemmin yhteiskunnassa. Erityisesti Puolassa se on ollut merkinä sukupuolten välisten suhteiden muutoksesta transitioyhteiskunnassa, joka käy läpi valtavaa muutosprosessia.

Yhteiskuntajärjestelmän muutos Puolassa korosti monia sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumiseen liittyviä tekijöitä. Naisten asema työmarkkinoilla, perheessä ja politiikassa muuttui monelta osin (Pine 2002; Gal & Kligman 2000; Funk & Mueller 1993; Watson 1996, 1999). Talouden transition myötä työttömyys kasvoi, mikä koski etenkin naisia. Transitioyhteiskunnan vaikutuksia naisten arkikokemuksiin tutkineen Frances Pinen mukaan rajut uudistustoimet ja taloudellinen sekaannus vaikuttivat eniten naiseen (Pine 2002, 95–96). Naiset kokivat joutuneensa

yhteiskunnan ulkopuolelle erityisesti työpaikan menettämisen vuoksi. Sukupuoli luo merkityksiä kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin käytäntöihin, joten yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat myös sukupuolten välisiin suhteisiin. Pinen pääargumentti onkin se, että puolalaisen yhteiskunnan muutos on vaikuttanut merkittävästi naisten asemaan suhteessa miehiin lähinnä siksi, että transition myötä on vahvistunut tendenssi sulkea naiset julkisesta yksityiseen tilaan. Samalla äitiys ja perhe ovat korostuneet naisten arkitodellisuudessa.

Artikkelissani olen tuonut esille puolalaisen aborttikeskustelun erityispiirteitä. Siinä kulminoituu ennen kaikkea kysymys valtiosta ja sen vaikutusvallasta kansalaisiinsa. Keskustelussa rakennetaan rajoja sille, mikä on suotavaa yksittäiselle kansalaiselle valtiovallan kannalta (Yuval-Davis 1997). Koska naiset ovat biologian kannalta jatkuvuuden takaajia, on heidän toiminnallaan siten olennainen merkitys myös koko kansakunnan tulevaisuudelle. Jos naiset alkavat vaatia oikeuksiaan vedoten subjektiivisiin yksilön oikeuksiin päättää omasta elämästään, on kansakunnan kollektiivinen määräysvalta kyseenalaistunut. Näin voidaan nähdä myös koko yhteiskunnallisen järjestyksen legitimitetin kyseenalaistuvan. Aborttikeskustelu toimii siten eräänlaisena ”peitekeskusteluna” laajemmalle yhteiskuntasopimuksen neuvottelemiselle. Esimerkiksi puolalaisessa keskustelussa on etsitty rajoja niin kansalaisyhteisöille, katolisen kirkon asemalle, valtion suvereniteetille kuin sukupuolten väliselle roolijaolle. Puolan tapauksessa merkityksellistä on ennen kaikkea ajallinen konteksti, jossa keskustelua on käyty. Rajoittavaa aborttioikeutta on perusteltu halulla ulottaa yhteiskunnallinen subjektiivisuus kaikkiin kansalaisiin, jopa vielä syntymättömiin lapsiin. Näin syntymätön lapsi on saanut arvon kaikkein puhtaimpana ja aidoimpana kansalaisena, joka symboloi demokraattista Puolaa vaikeiden aikojen jälkeen. Kuten Janine Holc toteaa, on kiihkeä aborttikeskustelu seurausta pelosta ja epävarmuudesta moniarvoistuvassa ja muuttuvassa Puolassa (Holc, 2004).

Konservatiivinen Puola

Vuonna 1993 säädetty aborttioikeutta rajoittava lainsäädäntö on edelleen voimassa Puolassa, eikä sen muuttamiseksi ole tehty erityisiä toimenpiteitä. Langenortin vierailu Puolassa aiheutti keskustelun hetkittäisen vilkastumisen kesäkuussa 2003, mutta naisjärjestöt ja Women on Waves eivät onnistuneet herättämään tarpeeksi voimakasta keskustelua, jotta poliitikot olisivat uskaltaneet ottaa esille aborttilain liberalisoinnin.

Syksyllä 2005 Puolan parlamenttivaalien voitajaksi selviytyi oikeistokonservatiivinen Laki ja oikeudenmukaisuus (*Prawo i Sprawiedliwość*). Hieman myöhemmin puolueen edustaja Lech Kaczyński voitti täpärästi presidentinvaalit. Laki ja oikeudenmukaisuus on profiloitunut oikeistokonservatiiviseksi puolueeksi, jonka edustajat ovat saaneet kyseenalaista julkisuutta mm. homoseksuaalisuutta kritisoivista lausunnoistaan. Pitkittyneiden hallitusneuvotteluiden jälkeen Laki ja oikeudenmukaisuus sai mukaansa hallitukseen konservatiivisen siiven pienet puolueet, kuten Puolalaisten perheiden liiton ja Itsepuolustus-puolueen (*Samoobrona*), jotka molemmat korostavat politiikassaan konservatiivisia arvoja ja ovat mm. avoimesti aborttioikeutta vastaan. Toimivan yhteistyön takaamiseksi hallitus teki myönnytyksen jyrkän linjan katolisille ja lakkautti tasa-arvovaltuutetun toimiston. Keväällä ja syksyllä 2005 useassa Puolan kaupungissa kiellettiin hlbt-järjestöjen¹¹ organisoimia sateenkaari-marsseja. Marsseja kuitenkin järjestettiin mm. Varsovassa ja Poznanissa, ja seurauksena oli väkivaltaisia yhteenottoja poliisiin, marssijoiden ja marsseja häiritsemään saapuneiden äärioikeistolaisten nuorten välillä. Laki ja oikeudenmukaisuus on myös esittänyt vaatimuksia rajoittaa homoseksuaalien pääsyä opettajan ammattiin.

Parlamentti- ja presidentinvaalit syvensivät puolalaisen yhteiskunnan kahtiajakautumista konservatiiviseen ja liberaaliin leiriin. Viimeisten mielipidetiedustelujen mukaan aborttioikeutta puolusti 57% puolalaisista, kun taas abortti-kieltoa puolusti ainoastaan 21% vastaajista

(Centrum Badania Opinii Społecznej 2005). Tästä huolimatta aborttioikeuden liberalisointi ei tule kyseeseen tämän hallituskauden aikana. Hallituspuolue Puolalaisten perheiden liitto on jopa vaatinut tiukempaa aborttilainsäädäntöä ja rangaistuksia asianosaisille.

Puolan rajoittava aborttilainsäädäntö on aiheuttanut paljon kansanvälistäkin huomiota. Vuoden 2006 helmikuussa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käsitteli tapauksen Alicja Tysiąg vs. Puolan valtio (ECHR, 2006). Kyseessä on tapaus, jossa puolalaiselta naiselta evättiin mahdollisuus turvalliseen raskaudenkeskeytykseen, vaikka raskauden tiedettiin aiheuttavan hänelle vakavia terveydellisiä haittoja. Alicja T. kärsii vakavasta silmänsairaudesta, joka oli pahentunut hänen aikaisempien raskauksiensa jälkeen. Vaikka kolme eri silmätautien erikoislääkärinä oli diagnosoitu sairauden, he eivät suostuneet laatimaan naiselle lähetettä lailliseen raskaudenkeskeytykseen. Alicja T. synnytti lapsen, minkä seurauksena hän on tänä päivänä vakavasti

näkövammaisen kolmen lapsen yksinhuoltaja (emt.). Tuomioistuin ei vielä tätä kirjoittaessa ole antanut päätöstään jutussa, mutta tapaus on saanut paljon huomiota mm. EU-tasolla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätös ei luonnollisesti velvoita Puolaa muuttamaan valtiollista lainsäädäntöään, mutta mahdollinen kantajan hyväksi tehty päätös aiheuttaa varmasti paineita rajoittavan lainsäädännön muuttamiseen.

Konservatiiviset, katolista uskoa korostavat arvot vaikuttavat suuresti tämän päivän puolalaiseen yhteiskuntakeskusteluun, ei ainoastaan aborttikeskustelun kautta, vaan yleisesti suhteessa konservatiiviseen arvopolitiikkaan. Puolalainen yhteiskuntadiskurssi tulee aina heijastamaan perinteistä poliittista myyttiä, ja sen vaikutus tasa-arvokäsitykseen tulee säilymään vielä pitkään. Tulevaisuus näyttää, onko konservatiivinen arvopolitiikka pitkäikäinen kansallisen identiteetin perusta vai onko kyse väliaikaisesta kääntymisestä perusarvojen turvallisuuden tunnetta antamaan tilaan.

Viitteet

- 1 Aineisto on kerätty pro gradu-tutkimustani varten.
- 2 Reproductio terminä on muodostunut marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen keskeisen käsitteen produktio, eli tuotannon kautta (mm. Rantalaaho 1986)
- 3 Aborttilainsäädännön vaiheista mm. Fuszara 1993, Zielińska 2000, Nieminen 1997 ja Nowakowska 2000.
- 4 Tarkoitan tässä yhteydessä kansalaisuudella yhteiskunnallista osallisuutta ja kansalaisoikeuksien distributiota. Vrt. englannin termi *citizenship*.
- 5 Nyky-Puolassa vasemmisto-oikeisto -jaottelu ei vastaa perinteistä mallia, vaan puolueiden suhteet toisiinsa määräytyvät paremminkin akselilla konservatismi-liberalismi sekä suhtautumisella perinteisiin puolalaisiin (etenkin katolisiin) arvoihin (Millard 1999, 78, 81.)
- 6 Nimitykset ovat vakiintuneet englanninkielestä lähinnä Yhdysvalloissa käydyn aborttikeskustelun ansiosta. Myös Puolassa käytetään näitä nimityksiä, mutta toisinaan osapuolista puhutaan myös puolankielisin nimityksin *zwolennicy* ja *przeciwnicy* (puolustajat ja vastustajat). Olen

tässä päätyntä käyttämään englanninkielisiä termejä, koska ne ovat vahvasti vakiintuneet myös puolalaiseen aborttikeskusteluun.

- 7 Internet-sivut www.prolife.pl toimii eräänlaisena pääotsakkeena linkeille, jotka johtavat useiden *pro life*-liikkeessä toimivien järjestöjen ja yhdistysten kotisivuille.
- 8 Materiaalini analyysin tärkeänä välineenä on retorinen diskurssianalyysi. Aborttiretoriikan kohdalla kyseeseen tulee erityisesti faktan konstruointi, joka on yritys saada kuvaukset näyttämään kiistattomilta tosiasioilta, jolloin sosiaalisen todellisuuden konstruktivinen luonne hämärtyy (Jokinen 1999, 129). Myös kategorisointi on perustava piirre suostuttelevassa retoriikassa. Esimerkiksi aineistossani abortinvastustajat pyrkivät kategorisoimaan naisaktivistit murhaajiksi ja ulkopuolisen vallan edustajiksi. Aineistoa analysoidessani olen tutkinut myös uutisten ja lehtikirjoitusten tarjoamaa kuvastoa tapahtuman ympäriltä.
- 9 Katarzyna Gawlicz (2005) on tutkinut sitä, miten katolisessa *Nasz Dziennik* -lehdessä on konstruoitu aborttiproblematiikkaa. Hänen mukaansa

lehden aborttiretoriikka edustaa ja toistaa kulttuurista essentialismia ja lietsoo pelkoa ulkoa tulevaa uhkaa kohtaan. Se perustuu vahvaan vastakkainasetteluun, jonka kautta pyritään korostamaan omaa kansallista erityisyyttä. (Emt. 101.)

Lähteet

Kirjallisuus

- Alsop, Rachel & Hockney, Jenny (2001), Women's Reproductive Lives as a Symbol Resource in Central and Eastern Europe. – *The European Journal of Women's Studies* 8 (4), 454–471.
- Bhabha, Homi K. (1990), *Nation and Narration*. London: Routledge.
- Biernat, Tadeusz (1989), *Mit Polityczny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Coggin, Malcom L. (1993), *Understanding the New Politics of Abortion*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Einhorn, Barbara (1993), *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*. London: Verso.
- Frybes, Marcin & Michel, Patrick (1996), *Po komunizmie. O mitach w Polsce współczesnej*. Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka.
- Funk, Nanette & Mueller, Magda (1993), *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Fuszara, Małgorzata (1993), Abortion and the Formation of the Public Sphere in Poland. – *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Ed. Nanette Funk, Magda Mueller. New York: Routledge, 241–252.
- Gal, Susan & Kligman, Gail (2000), *Reproducing Gender. Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*. Princeton University Press.
- Garton Ash, Timothy (1999), *The Polish Revolution: Solidarity*. 3. ed. London: Penguin Books.
- Gawlicz, Katarzyna (2005), Płeć i naród. Dyskurs dotyczący aborcji w "Naszym Dzienniku" a konstruowane tożsamości narodowej. – *Kobiety, feminizm i media*. Red. Edyta Zierkiewicz, Izabela Kowalczyk. Poznań: Konsola, 99–114.
- Graff, Agnieszka (2001), *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*. Warszawa: Wydawnictwo B.
- Hirdman, Yvonne (1988), Genussystemet – teoretiska reflexioner kring kvinnors sociala underordning. – *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3.
- 10 Kansakunnasta ja narratiivista mm. Bhabha 1990 ja Pulkkinen 2003.
- 11 Hlbt -lyhenne on vakiintunut tarkoittamaan määritettä homo/lesbo/bi/trans.
- Holc, Janine (2004), The Purest Democrat: Fetal Citizenship and Subjectivity in the Construction of Democracy in Poland. – *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 29:3, 756–782.
- Jokinen, Arja (1999), Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. – *Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Vastapaino, Tampere, 126–159.
- Liljeström, Marianne (2004), Sukupuolijärjestelmä. – *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen, Marianne Liljeström. 2. p. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- Long, Kristi S. (1996), *We All fought for Freedom: Women in Poland's Solidarity Movement*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Matuchniak-Krasuska, Anna (1991), Kategorie i reguły polskiego dyskursu o aborcji. – *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne*. Red. Marek Czyżewski, Kinga Dunin & Andrzej Piotrowski. Warszawa: Wydawca-Ośrodek Badań Społecznych.
- McBride Stetson, Dorothy (2001), *Abortion Politics, Women's Movements and the Democratic State. A Comparative Study of State Feminism*. Oxford: Oxford University Press.
- Millard, Frances (1999), *Polish Politics and Society*. London: Routledge.
- Mizielińska, Joanna (2001), The Rest is Silence... Polish Nationalism and the Question of Lesbian Existence. – *The European Journal of Women's Studies* 8:3, 281–297.
- Nieminen, Assi (1999), *Paavin sanelema naisuus – Aborttikeskustelu Puolassa 1990-luvulla*. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos.
- Nowakowska, Urszula (2000), *Kobiety w Polsce w latach 90*. Warszawa: Centrum Praw Kobiet.
- Ostrowska, Elżbieta (1998), Filmic Representations of the 'Polish Mother'. – *The European Journal of Women's Studies* 5:3–4, 419–435.
- Packer, Corinne, A.A. (1996), *The Right to Reproductive Choice. A Study in International Law*. Åbo: Åbo Akademi University. Institute for

- Human Rights.
- Pateman, Carole (1988), *The Sexual Contract*. Stanford (CA): Stanford University Press.
- Pine, Frances (2002), *Retreat to the Household. Gendered Domains in Post-Socialist Poland. – Post Socialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*. Ed. C.M Hann. London: Routledge.
- Pulkkinen, Tuija (2003), *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Gaudeamus.
- Rantalaiho, Liisa (1986), *Miesten tiede, naisten puuhat: Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisen työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino.
- Rantalaiho, Liisa (1994), *Sukupuolisopimus ja Suomen malli. – Naisten Hyvinvointivaltio*. Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson, Ritva Nätkin. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Scott, Joan (1988), *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Šiklová, Jiřina (1993), *Are Women in Central and Eastern Europe Conservative? – Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Ed. Nanette Funk, Magda Mueller. New York: Routledge, 74–83.
- Smyth, Lisa (1998), *Narratives of Irishness and the Problem of Abortion: The X Case 1992. – Feminist Review* 60, 61–83.
- Titkow, Anna (1994), *Status Evolution of Polish Women. The Paradox and Chances. – The Transformation of Europe: Social Conditions and Consequences*. Warszawa: IFis Publishers, 316–336.
- Trybunał Konstytucyjny (1997), *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego K 26/96. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Zbiór Urzędowy*. Warszawa: Wydawnictwo Trybunału Konstytucyjnego.
- Törnquist Plewa, Barbara (1992), *The Wheel of Polish Fortune. Myths in Polish Collective Consciousness during the First Years of Solidarity*. Lund: Lund University.
- Watson, Peggy (1996), *The Rise of Masculinism in Eastern Europe. – Mapping the Women's Movement*. Ed. Threlfall, Monica. London: Verso, 216–231.
- Watson, Peggy (1999), *Eastern Europe's silent revolution: Gender. – Feminism and politics*. Volume II, International Library of Politics and Comparative Government. Aldershot: Ashgate.
- Walby, Sylvia (1991), *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Walczevska, Sławomira (2000), *Damy, ryczerze i feministki*. Kraków: Wydawnictwo eFKA.
- Włodarczyk, Justyna (2005), *Kobiety na falach. Afera w mediach. Polskie media o Langenorcie. – Kobiety, feminizm i media*. Red. Edyta Zierkiewicz, Izabela Kowalczyk. Poznań: Konsola, 89–115.
- Vuola, Elina (1994), *Eevan ja Marian tyttäret. Kristinuskon naiskuva. – Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Toim. Sara Heinämaa, Sari Näre. Jyväskylä: Gaudeamus, 209–225.
- Wydra, Harald (2000), *Continuities in Poland's Permanent Transition*. London: Macmillan Press.
- Yuval-Davis, Nira (1997), *Gender and Nation*. London: Sage.
- Zielińska, Eleonora (2000), *Between Ideology, Politics, and Common Sense: The Discourse of Reproductive Rights in Poland. – Reproducing Gender. Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*. Ed. Gal, Susan & Kligman, Gail. Princeton University Press, 23–57.

Sanomalehdet

- Gazeta Wyborcza* 21.6.–3.7.2003.
Nasz Dziennik 13.6. – 29.06.2003
Rzeczpospolita 21.6. – 4.7.

Sähköiset lähteet

- BBC Dokumentti ”Aborttilaiva”. Esitetty Suomessa YLE TV2 4.12. 2003.
- BBC uutisraportti 14.7. 2003. <http://news.bbc.co.uk/hi3/Europe>
- Centrum Badania Opinii Społecznej, 2005. Aborcja, edukacja seksualna, zapłodnienie pozaustrojowe. 24.8.2006. www.cbos.pl/spiskom.pol/2005/k_037_05.pdf
- European court of Human Rights, ECHR, 2006. <http://www.echr.coe.int/Eng/Press/2006/Feb/HearingTysiacvPoland070206.htm>
- Prolife Polska, *Deklaracja ideowa*. www.prolife.pl. TVP1 26.6.2003. Wiadomości 19.30. Pääuutislähetys.
- TVP1 22.10. 2003. Wiadomości 19.30. Pääuutislähetys.
- Ustawa z 7 I 1993. www.sejm.gov.pl/prawo.22.3.2005
- Women on Waves , 2005. www.womenonwaves.org Polish diary (24.3.2005).